

KINAS IR IDEOLOGIJA

TEMOS AKTUALUMAS. Nuo pat kino atsiradimo buvo pastebėta, kad „judantys paveikslėliai“ gali ne tik „gyvai“ perteikti situaciją, atlikti estetinę funkciją, tačiau ir formuoti visuomenės pasaulėžiūrą. Kinas tapo vis labiau prieinamas eiliniam žiūrovui, o dėl savybės perteikti istoriją per sąlyginai trumpą laiką ir sukelti stiprias emocijas tapo ir populiariausia, labiausiai pritraukiančia medija.

Nors pirmuosiuose filmuose ideologinės potekstės neatsispindėjo, tobulėjant kino kalbai ir išnaudojant montažo galimybes kinas tapo įrankiu keisti visuomenės socialines ir politines nuotaikas. Kiną kaip propagandos įrankį ėmė naudoti ne tik totalitariniai režimai, bet ir demokratinės šalys. Ir šiuolaikiniame meniniame kine propagandinė funkcija išlieka aktuali.

METODINIAI SIŪLYMAI. Šią pamoką siūloma naudoti 11-12 klasėse per dorinio ir meninio ugdymo modulius (*etika ir kinas, menų pažinimas, filmų kūrimas*) ir filosofijos pamokas mokant(is) kritiškai vertinti kino ir ideologijos sąsajas, populiariąją kultūrą, filosofines idėjas.

Mokytojui ir mokiniams šiose pamokose reikalingos IKT priemonės: kompiuteriai, interneto prieiga, projektorius, ekranas arba interaktyvi lenta. Kūrybinei užduočiai atlikti rekomenduojamas fotoaparatas arba mobilusis telefonas.

TEORINĖ MEDŽIAGA

KINAS IR IDEOLOGIJA

Kas yra ideologija?

Ideologija apibrėžiama kaip klasių, socialinių grupių pažiūrų, idėjų sistema. Tai visuomenės santykių atspindys, jų socialinių principų pagrindimo teorija, skleidžiama įvairiomis visuomeninės sąmonės formomis (filosofija, politika, teise, menu, religija, žiniasklaida).

Kitaip tariant, ideologija yra visuomenės nariams būdingos vertybės, idėjos ir pan. Svarbu pažymėti, kad ideologija ne visuomet susijusi tik su negatyviomis, skaudžiai istorijos eigoje pasireiškusiomis idėjomis, pavyzdžiui, nacionalsocializmu ar stalinizmu. Šiuolaikinės politinės partijos taip pat remiasi ideologijomis – konservatyvizmu, socializmu, liberalizmu ir t. t. Ideologija taip pat gali būti nepolitinė: žaliųjų ideologija, kapitalizmo ekonominė ideologija ir pan.

Medijos ir ideologija

Medijos itin svarbios ideologijos gyvavimui ir naujų ideologijos sekėjų būrimui. Medijos – televizija, kinas, radijas, spauda, literatūra ir t. t. – nuolat transliuoja įvairias visuomenės ir bendruomenės būdingas ideologijas ir taip palaiko jų gyvavimą.

Komunikacijos teoretikai pastebi kelis svarbius medijų ir ideologijos santykio aspektus:

- *Komunikacija istorijoje buvo suvokiama kaip potencialios sukurti ar sugriauti politinę santvarką turinti galia* (John Durham Peters). Taigi, komunikacija (ne tik masinės komunikacijos priemonės, bet ir žmonių pokalbiai, debatai) padeda dalytis vertybėmis ir idėjomis. Tai sukuria prielaidas visuomenei, jos politinei santvarkai keisti(s). Pavyzdžiui, „Sajūdžio“ ideologija praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje padėjo Lietuvai išsivaduoti iš Sovietų Sąjungos.

- *Per medijas manipuliavimo visuomenės vertybių sistema tikslas yra paveikti individų motyvaciją ir priversti imtis atitinkamų veiksmų* (Denis McQuail). Diegiant visuomenei tam tikrą ideologiją, pavyzdžiui, nacionalsocialistų ideologiją Vokietijoje žmonės buvo priversti patikėti aukštesnės rasės egzistavimu ir vykdyti nusikaltimus prieš žmogiškumą koncentracijos stovyklose.

Kodėl ideologai renkasi kiną?

Masiškiausias menas. Kinas visuomet buvo laikomas masių medija. Vaizdų kalbą suprasti gali ir mažaraščiai vartotojai, kurių kino istorijos pradžioje buvo daugiau nei šiais laikais, ir mokantys skaityti žmonės. Taigi kinas buvo vienas iš įrankių pasiekti įvairaus išsilavinimo žmones, daugiau nei knygos ar spausdintinė žiniasklaida. Tiesa, kitaip nei šiais laikais, kinas technologiškai nebuvo prieinamas kiekvienam – ne visuose miestuose veikė kino teatrai, o

filmai nebuvo taip paprastai prieinami kaip šiais laikais. Bolševikai po revoliucijos tai išsprendė vežiodami demonstruoti ideologinius kino filmus (dažniausiai antiburžuazinius) po visos Sovietų Sąjungos miestus ir kaimus.

Vizualumas. Žinomas posakis: *Geriau vieną kartą pamatyti nei šimtą kartų išgirsti.* Kadangi kinas yra medija, perduodanti vaizdinę informaciją, ji emociškai paveikesnė nei, tarkime, rašytinė informacija. Todėl kino tikrovė žiūrovus labiau įtraukianti, skatinanti išgyventi stipresnes emocijas. Tai itin svarbu propaguojant ideologiją, nes ideologija paprastai remiasi ne racionaliū mąstymu, bet emociniu įtaigumu.

Kino filmo auditorija ir tikslas

Ideologinis kinas gali būti skirtas:

- *konkrečiai žmonių grupei:* pakeisti jų požiūrį į reiškinius, vertybes, idėjas. Tai reiškia ne tik politinės ideologijos propagavimą, bet ir mėginimą pakeisti socialinę visuomenės sąrangą;
- *visiems šalies gyventojams:* mobilizuoti, stiprinti pasitikėjimą šalimi, geopolitinę padėtimi. Dažniausiai tokia strategija naudojama, kai valstybei kyla išorės pavojus ir reikia sutelkti visuomenę kovai prieš jį. Tiesa, ši strategija kartais naudojama ir vidaus politikos reikmėms, kai siekiama sustiprinti visuomenės pasitikėjimą vidaus valdžia, kuris kurstomas propagandiniais filmais;
- *priešiškos grupės ar valstybės individams:* parodyti galią, įbauginti, sumenkinti jų pasitikėjimą. Dažniausiai tai naudojama karinio konflikto atveju, kada norima demotyvuoti priešo karius, visuomenę, kad ši bijotų susidurti su ideologijos propagautoju. Kartais kino kūrinium galima bandyti paveikti ne tik priešiškas grupes, bet ir savo šalies gyventojus.

Propagandinis kinas ir demokratijos raida

Kinas ideologiniais, propagandiniais tikslais gali būti naudojamas ne tik totalitariniuose režimuose, bet ir demokratinėse visuomenėse, siekiant pakeisti visuomenės požiūrį, įskiepyti naujos ideologijos koduojamas vertybes (pvz., tarpkultūrines).

Labiausiai kino propagandinė funkcija buvo iškelta Sovietų Sąjungoje, nors pirmasis kino istorijoje propagandinis filmas sukurtas Jungtinėse Amerikos valstijose.

David Llewelyn Wark Griffith

Davidas Griffithas – vienas iš holivudinio kino kūrėjų, Jungtinių Amerikos Valstijų socialinis ideologas. Garsiausias Griffitho kūrinys – *Nacijos gimimas* (1915) – pirmasis kino istorijoje propagandinis filmas. Šis filmas iki šiol vertinamas prieštaringai. Viena vertus, dėl dviprasmiškų filmo epizodų Griffithas buvo neretai kaltinamas rasizmu. Antra vertus, šiame filme Griffithas meistriškai išnaudoja principą, kuris tapo ideologinio kino dalimi – sukuria skriaudžiamus teigiamus herojus ir skatina su jais susitapatinti žiūrovus. Šie prievartą prieš pagrindinius personažus priima kaip prievartą prieš save pačius, o pagrindinių personažų kovą priima kaip asmeninę kovą. Tokiu būdu išprovokuojamos žiūrovų emocijos ir mintys, kurių patys žiūrovai niekada nebuvo išgyvenę ar mąstę. Beje, filmas buvo naudojamas verbuojant naujus kukluksklano* narius, o juodaodžius jame vaidino perdažyti baltaodžiai aktoriai.

* *Kukluksklanas* – JAV organizacija, pasisakanti už baltųjų rasės viršenybę prieš kitas rases. JAV ši organizacija dažniausiai siejama su judėjimais prieš juodaodžių rasę.

Sergejus Eizenšteinas

Sergejus Eizenšteinas – vienas montažo technikos virtuozų. Tarptautinio pripažinimo susilaukė jo propagandinis filmas *Šarvuotis Potiomkinas* (1925). Filme vaizduojamas 1905–1907 metų darbininkų, valstiečių ir karių sukilimas prieš caro valdžią. Savojoje montažo, kurį Eizenšteinas laikė žmogaus kūrybinio mąstymo rūšimi, technikoje režisierius remiasi *metonimijos* principu. Metonimija išreiškiama lotynišku posakiu „dalis vietoj visumos“. Tai ypač akivaizdu masinėje Odesos laiptų scenoje, kuri iki šiol laikoma viena įspūdingiausių autorinio kino istorijoje. Garsieji laiptai Odesoje jungia miesto centrą su jūros uostu. Šie laiptai suprojektuoti ir pastatyti 1841 m., jie susideda iš 192 pakopų, bendras ilgis yra 142 metrai. Ši milžiniška konstrukcija išgarsėjo visame pasaulyje būtent S. Eizenšteino kino filmo *Šarvuotis Potiomkinas* dėka. Šio filmo scenarijus pagrįstas tikrais įvykiais: laivo šarvuočio „Potiomkino“ komanda inicijavo sukilimą, kuris įvyko 1905 m. Kai jūrininkai nešė vieno iš Odesos sukilimo organizatorių kūną, darbuotojai bandė įsilaužti į uostą. Caro kariuomenė apšaudė civilius mieste. Filme S. Eizenšteinas sukūrė apibendrintą vaizdą nerodydamas žiauraus smurto, tik pavaizduodamas jo elementus, daugiausia dėmesio skirdamas žmonių emocijų ir jų likimų

pavaizdavimui (naudojama itin daug stambių planų), tokiu būdu siekdamas sukelti žiūrovų empatiją šiems žmonėms. Pagrindinė scena šioje istorijoje – vežimėlio su viduje esančiu vaiku nusileidimas laiptais, vaizduojantis ypatingą caro kariuomenės žiaurumą.

Leni Riefelstahl

Leni Riefenstahl – viena iš Trečiojo Reicho veikėjų ir artimos Adolfo Hitlerio aplinkos žmonių. Garsiausiu jos kūriniu laikomas filmas „Valios triumfas“ (1935). A. Hitleris buvo ne tik filmo rėmėjas, bet ir neoficialus vykdantysis prodiuseris, o filmas iki šių dienų laikomas vienu įspūdingiausių propagandinių filmų. Nors šis filmas pretenduoja į dokumentiškumą – jame užfiksuotas 5-asis nacionalsocialistų partijos suvažiavimas, – L. Riefenstahl naudoja nemažai vaidybinio filmavimo principų, kuriuos galima aptikti ir Griffitho bei Eizenšteino kūryboje. Kaip ir Griffithui, Leni Riefenstahl rūpėjo pavienis individas ir jo gyvenimas. Tačiau, panašiai kaip Eizenšteinas, kuris kiekvieną individą vaizdavo kaip platesnės klasės, visuomenės sąmonės elementą, taip ir Riefenstahl kiekvieną individą traktavo kaip tautos ar rasės įrankį.

Ideologinė diskusija kine

Kino istorijoje yra atvejų, kada filmuose propaguojamos ideologijos ir su jomis siejamos asmenybės kituose kūriniuose yra pašiepiamos. Praėjus penkeriems metams po Leni Riefenstahl filmo „Valios triumfas“ pasirodymo Charlie Chaplin sukūrė filmą „Didysis diktatorius“, kuriame kritikuojama ne tik nacionalsocialistų ideologija, bet ir partijos vadas – Adolfas Hitleris.

Vertinant kino filmą reikia atskirai aptarti ideologiją ir meninę vertę. Net ir filmai, propaguojantys su etinėmis normomis prasilenkiančias ideologijas, gali turėti nemenką estetinę vertę. Aukščiau pateikti kino ir ideologijos santykio pavyzdžiai prasilenkia su šiuolaikinėmis ideologinėmis bei etinėmis normomis, tačiau jie įtraukti į pasaulio kino istorijos aukso fondus, nes juose buvo meistriškai naudojamos meninės raiškos priemonės (montažas, filmavimo stilistika ir pan.), naujovės, turėjusios didžiulės įtakos kino žanro raidai.

KLASĖS: 11-12

TRUKMĖ: 2–3 PAMOKOS

MOKINIŲ PASIEKIMAI

1. Atpažinti pagrindinius įtakos darymo būdus. Tiesioginės ir užslėptos poveikio priemonės.
2. Paaiškinti, kodėl atsirado skirtingų praeities interpretavimų. Nagrinėti, vertinti ir interpretuoti informaciją, gautą iš įvairių informacijos šaltinių (pirminių istorijos šaltinių, istorikų tekstų, medijų).
3. Vertinti populiariosios kultūros pozityvius ir profesionalius aspektus ir išvelgti galimas paviršutiniškumo apraiškas. Gebėti formuluoti ir pagrįsti savo individualų požiūrį į populiariąją kultūrą.
4. Žinoti, kokios kino rūšys yra šiuolaikinėje kultūroje ir suprasti, kad jų poveikis gali būti labai įvairus: nuo pozityvaus iki negatyvaus, nuo nesuinteresuoto ir nešališko iki itin ideologizuoto.

MOKYMOSI UŽDAVINIAI

1. Mokiniai suvoks ideologinio kino auditorijų skirtumus ir įvairias joms skirtų filmų funkcijas.
2. Gebės atpažinti ideologinio kino priemones ir manipuliacinius mechanizmus, įvardyti ir interpretuoti ideologinius stereotipus ir štampus.
3. Mokės palyginti įvairių laikotarpių propagandinio kino priemones.

MOKYMOSI VEIKLOS

1. Pamoka pradedama **sąvokų įsisavinimu**: lentoje parašomos dvi sąvokos – *kinas* ir *ideologija*, – kurias mokiniai turėtų išanalizuoti. Tada prašoma mokinių parašyti lentelėje jiems žinomus 3-5 kino meninių filmų ir ideologijos pavyzdžius. Tegul mokiniai poromis aptaria šiuos klausimus: *kas yra geras kinas? Kas yra ideologija? Kas sieja pavyzdžius, prie kurių parašyta „kino menas“, ir kuo jie skiriasi nuo pavyzdžių, prie kurių parašyta „ideologija“? Kokie šiuolaikiniai Jūsų matyti filmai gali būti laikomi ideologijos nešėjais? Kokias ideologijas*

propaguoja Jūsų išvardyti filmai? Tegul mokiniai apibendrina ir padaro išvadą pildydami lentelę (žr. 1 priedo 2 skaidrę ir veiklos lapą nr. 1).

Veikos lapas nr. 1

Kino meno ir ideologijos sąsaja

Kino meno pavyzdžiai	Ideologijos pavyzdžiai
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.
Išvada: <i>Kinas ir ideologija susiję / iš dalies susiję / nesusiję, nes...</i>	

2. Teorinės medžiagos **vaizdinė pateiktis**. Mokytojas pristato (10–15 min.) pranešimą „Kinas ir ideologija“ (žr. 1 priedo 3-7 skaidres), iš kurio mokiniai gaus informacijos, reikalingos tolesnei diskusijai. Įvardijami *mokymosi uždaviniai* – kokius gebėjimus mokiniams svarbu išsiugdyti (žr. aukščiau).

3. Diskusija „**Kino kritikų 1-ajame ratelyje**“ pagal amerikiečių filmą „**Nacijos gimimas**“ (rež. D. Griffithas, 1915). Taikomas mokymo(-si) metodas „Žinių ratelis“ (žr. *Ugdymo metodai*). Mokiniai pasiskirsto į keturias grupes, ir viena grupė peržiūri 8-9 skaidres bei analizuoja „Nacijos gimimas“ ištrauką (2:06:22–2:14:54):

https://archive.org/details/dw_griffith_birth_of_a_nation

Užduodami įvardiniai klausimai, kurie pagyvins diskusiją ir padės nenukrypti nuo temos: *Kokios vertybės perteikiamos šioje scenoje? Kaip kuriamas juodaodžio personažo portretas? Kokiais kinematografiniais būdais bandoma įtikinti žiūrovą propaguojama ideologija? Kaip manote, ar šis filmas paveikus šiandien?*

4. Diskusija „**Kino kritikų 2-ajame ratelyje**“ pagal rusų filmą „**Šarvuotis Potiomkinas**“ (rež. S. Eizenšteinas, 1925). Taikant mokymo(-si) metodą „Žinių ratelis“ kita

mokinių grupė peržiūri pirmo priedo 10-11 skaidres ir analizuoja filmo „Šarvuotis Potiomkinas“ ištrauką (0:47:50–0:55:23): <https://archive.org/details/BattleshipPotemkin>

Šiai grupei pateikiami įvadiniai klausimai diskusijai: *Kokie veikėjai vaizduojami šioje scenoje? Kaip vaizduojamas aukos – agresoriaus konfliktas? Kurią pusę palaikytumėte Jūs? Kaip filmo ištraukoje panaudojama metonimija? Prisiminkite vėlesnį istorinį laikotarpį – bolševikų revoliuciją, Sovietų Sąjungos ideologiją: kodėl šį filmą teigiamai priėmė Sovietų Sąjungos valdžia?*

5. Diskusija „**Kino kritikų 3-ajame ratelyje**“ pagal vokiečių filmą „**Valios triumfas**“ (rež. L. Riefelstahl, 1935). Kad diskusija „išsižiebtų“, mokiniams siūloma peržiūrėti pirmo priedo pirmo priedo 12-14 skaidres ir šiuos du vaizdo įrašus bei pasidalyti mintimis pagal atitinkamus įvadinčius klausimus:

- peržiūrėję „Valios triumfas“ ištrauką (1:25:40–1:42:30) <https://archive.org/details/TriumphOfTheWilltriumphDesWillen> mokiniai diskutuoja: *Kas žiūrovui atskleidžiama šio filmo vaizdiniais? Kokias Reicho kariuomenės ypatybes norima perteikti? Kokio tikslo siekiama šiuo filmu? Kokiai auditorijai skiriamas šis kinas?*

- pažiūrėję Charlio Chaplino filmo „Didysis diktatorius“ ištrauką <https://www.youtube.com/watch?v=YqyQfjDScjU> mokiniai diskutuoja: *Koks požiūris į nacių ideologiją ir Adolfo Hitlerio asmenybę atsiskleidžia šioje scenoje? Prisiminkite istorines aplinkybes prieš II-ąją Pasaulinį karą ir pasvarstykite, kodėl šis filmas sukurtas būtent 1940 metais?*

6. Diskusija „**Kino kritikų 4-ajame ratelyje**“ pagal lietuvių kino filmą „**Niekas nenorėjo mirti**“ (rež. V. Žalakevičius, 1965). Ketvirtoji mokinių grupė taip pat pasiskirsto taikant mokymo(-si) metodą „Žinių ratelis“ (žr. *Ugdymo metodai*). Ji peržiūri 15 skaidrę ir „Niekas nenorėjo mirti“ ištrauką: <https://www.youtube.com/watch?v=x6APwxUHWtg> (34:00 – 43:58). Užduodami įvadiniai klausimai: *Pagalvokite, kodėl Vytauto Žalakevičiaus filmo „Niekas nenorėjo mirti“ cenzoriai Lietuvoje neleido rodyti kaip „ideologiškai neteisingo“, tačiau cenzoriai Maskvoje ne tik leido jį rodyti, bet ir skyrė autoriui apdovanojimų? Ar šis filmas, jūsų nuomone, palaiko sovietinę ideologiją? Kodėl?*

Praktinė užduotis po diskusijos. Baigus diskutuoti, mokytojas padeda mokiniams apibendrinti ir padaryti išvadą (žr. 1 priedas, 16-17 skaidrės). Pasiūlykite visai klasei aptarti, *ar menui reikalinga ideologinė funkcija? Kodėl kinas suvokiamas kaip geriausias kanalas ideologijai*

skleisti? Tada grupėms siūloma atlikti kūrybinę užduotį, kad mokiniai galėtų praktiškai pritaikyti per pamoką išgirstas žinias. Štai keli kūrybinės – praktinės užduoties pavyzdžiai:

- kiekvienai grupei priskiriama (arba duodama ištraukti ant lapelių parašytą) po vieną žodį-idėją, pvz., *jėga, tauta, pareiga, vienybė, laimė* ir pan. Grupės sugalvoja bent po tris vaizdinius, kuriais atskleistų savo idėją, ir juos pristato, o kiti turi atspėti tą įsivaizduojamą žodį;
- naudodamiesi fotoaparatu ar mobiliuoju telefonu mokiniai nufilmuoja trumpą vaizdo įrašą, kuris atspindėtų jų grupei priskirtą (ištrauktą lapelyje parašytą ar pasirinktą) žodį-idėją. Grupės nariai susitaria, koks vaizdas būtų įdomiausias, kuris atskleistų tą idėją ir pademonstruoja suvaizdintą filmuką kitiems, kurie taip pat bando atspėti tą įsivaizduojamą žodį. Apibendrinama, kokia vaizdinių simbolinė-idėjinė prasmė ir emocinis poveikis auditorijai (žr. 1 priedas, 18-19 skaidrės).